

Vägen tillbaka

Erfarenheter av mord och dödsstraff

Lars Hagborg

Lars.Hagborg@antro.uu.se

Institutionen för kultrantropologi och etnologi, Uppsala universitet

*Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.*

Abstract

Ett mord på en nära anhörig slår livet i spillror. I intervjuer med anhöriga till både mordoffer och dödsdömda beskrivs upplevelser av överklighet, maktlöshet och ensamhet. Överklighet för att de händelser som drabbar en inte kan sättas in i ett meningsfullt sammanhang. Maktlöshet eftersom det som hänt inte kan göras ogjort. Ensamhet eftersom man känner att man inte kan kommunicera och dela sina upplevelser med andra.

Många anhöriga till mordoffer och dödsdömda återfinner ett sammanhang genom att engagera sig i anhörigorganisationer. I min presentation tolkar jag verksamheten i dessa organisationer som förhandlingar av individuella upplevelser och kulturellt konstruerade betydelser. I anhörigorganisationer återskapas ett meningsfullt sammanhang genom att individens upplevelser fogas in i ett gemensamt berättelserum. Mening och handling ersätter tomhet och maktlöshet. Meningsskapandet i dessa organisationer sker emellertid inte i ett samhällsligt vakuum. Oavsett om organisationen stödjer anhöriga till mordoffer eller dödsdömda har de att förhålla sig till och förhandla vissa kulturellt konstruerade begrepp som offer, förövare, ansvar, hämnd och rättvisa. Jag diskuterar hur individer och organisationer söker forma sina berättelser så att deras upplevelser skall kunna erkännas som giltiga i det offentliga samtalet.

Artikeln bygger på min pågående forskning om dödsstraff och försoning i Texas, finansierat av Vetenskapsrådet. Empirin utgörs främst av intervjuer med anhöriga till mordoffer, anhöriga till dödsdömda, dödsdömda, åklagare, advokater samt de som jobbar i avrättningskammaren.

Vägen tillbaka. Erfarenheter av mord och dödsstraff

Min äldste son, Albert, är sju år. Astrid är sex. Ludvig fyra (och ett halvt!). Jag vet att de en dag kommer att finna andra hållpunkter än sina föräldrar. En dag kommer kompisarnas bekräftelse vara viktigare än min, men ännu är jag en oomstridd källa till trygghet. När de är ledsna eller rädda kryper dom upp i min famn. Jag behöver inte förklara något, bara hålla om dem och säga att det inte är någon fara. Sådan är kärleken mellan föräldrar och barn. Tillit och närhet snarare än ord.

Mary var bara sex månader gammal. Luke var två år, Paul tre, John fem och Noah sju år. De var syskon. I slutet av juni, den tjugonde juni, 2001 mördades de alla under loppet av en halvtimme. En efter en fångades de in och dränktes. Noah, den sjuårige pojken, verkar ha varit den enda som förstod vad som hände och gjorde motstånd, försökte fly. När alla barn var döda ringde förövaren till polisen. Mördaren hette Andrea Yates och var barnens mamma. När Andrea Yates ringt till polisen ringde hon sin man och sa att det nog var bäst att han kom hem. Har det hänt barnen något, frågade Russel Yates. Ja. Vem, frågade Russel. Alla.

Oändlig är den avgrund som öppnar sig när man försöker sätta sig in i vad som hände den där junimorgonen i Houston. Barnen i sina sömniga pyjamasar. Mamma fyller badkaret. En

efter en hämtar hon barnen. Noah försöker fly. Russel Yates mardrömsresa från jobbet till hemmet. Polisbilarna utanför huset. Ambulanserna. Och allt är redan för sent. Den där morgonen förlorade Russel Yates mer än sina barn. Aldrig mer kommer dom krypa upp i hans famn. Aldrig mer kommer han förhandla om läggtider. Bråka om städning. Han förlorade också sin fru. Russel har aldrig sett sin fru som fullt ansvarig för mordet. Hon var svårt mentalt sjuk. Trots att Andrea Yates psykologiska problem var väldokumenterade ville åklagarmyndigheten i Houston att hon skulle dömas till döden. Russel Yates tvingades uppleva hur ett trauma följdes av ett annat. Hans fru dödade alla hans barn. Nu ville staten Texas döda hans fru. För offrens skull.

I en bok om vad som gör oss till offer och förövare skriver psykoanalytorn Ludvig Igra att även "... den som förlorat allt utom sin sargade kropp måste resa sig upp ur offerpositionen för att kunna gå vidare" (Igra, 2002:16). I den här artikeln utgår jag från ett antal mordfall i Texas för att diskutera hur sociala och kulturella faktorer påverkar de sätt varpå individer lämnar denna offerposition. Jag börjar med en beskrivning av vad som utmärker traumaupplevelsen vid mordfall. Därefter beskriver jag kortfattat fyra personers erfarenheter av att, på olika sätt ha drabbats av mord. Slutligen diskuterar jag hur meningsskapandet i anhörigorganisationer förhåller sig till ett vidare offentligt samtal om förövare och offer.

* * *

Det är omöjligt att skriva om dödsstraff utan att förhålla sig till de mycket brutala och grymma detaljer som utmärker de mord och straff som jag beskriver. Å ena sidan finns det uppenbar risk att ett alltför stort fokus på det konkreta våldet leder till en sorts lidandefetischism som för bort uppmärksamheten från analysen. Å andra sidan är tankarna på detta brutala våld en central dimension av de anhörigas upplevelser. Jag kommer därför inkludera sådana detaljer som anhöriga själva tar upp i sina berättelser.¹

En sönderliten själ

Mellan 1968 och 1977 stod avrättningsrummen i USA tomma. Sedan, en tidig måndagsmorgon den 17e januari, 1977, spändes Gary Gilmore fast i en stol framför en arkebuseringspatrull i Utah och sköts ihjäl. Flera år senare skrev Garys yngre bror, Mikal om sina upplevelser när han via TV-nyheterna, fick reda på att hans bror blivit avrättad:

One moment you're forcing yourself to live through the hell of knowing that somebody you love is going to die in a known way, at a specific time and place, and that not only is there nothing you can do to change that, but that for the rest of your life, you will have to move around in a world that wanted this death to happen. You will have to walk past people every day who were heartened by the killing of somebody in your family – somebody who had long ago been himself murdered emotionally. You will have to live in this world and either hate it or make peace with it, because it is the only world you will have available to live in. It is the only world that *is*. (Gilmore, 1994:349).

You will have to try to find a way to live with the sorrow that will now always be at the heart of your heart. You will have to try to find a way to live in this world, in this life, and not to hate it – and you will have to try despite the impossibility of such a task. (ibid. 350)

Jämför Gilmores med följande vittnesbörd från mamman till ett mordoffer:

I can hear the tick of the clock. Silence is behind the tick. My tears seem to never end.

1 Personer som bara presenteras med förnamn heter egentligen något annat.

Pain fills my days, the ache in my heart as the pieces fall, forever broken. Darkness is all I can see. My Crystal is gone. I can't hear her voice. I strain to hear it, but it fails me. My arms ache to hold her, I feel so empty. Her beautiful face and her smile forever gone. I'll never heal from this. [_ _ _] I feel so guilty. I didn't keep her safe. Please dear God let her know that I beg her forgiveness and let her know how much I love her. [_ _ _] Crystal, Mommy misses you more than you'll ever know. My heart will never be the same, it is forever broken my beauty. (Abney, 2001:44 – 45)

Även om skillnaderna i texterna på ett plan är väldigt stora, så fångar de ändå tillsammans in tre dimensioner av det lidande som jag menar att såväl anhöriga till mordoffer som anhöriga till dödsdömda drabbas av nämligen känslor av maktlöshet, ensamhet och överklighet. För anhöriga till mordoffer handlar *maktlösheten* om att vara ställd inför ett fullbordat faktum. Plötsligt ställs man inför det faktum att en nära anhörig har blivit mördad, ofta på ett ogripbart grymt sätt. För anhöriga till dödsdömda däremot består maktlösheten i att man ställs inför ett rättssystem som mobiliserar enorma resurser för att säkerställa att en nära anhörig ska bringas ur livet. Lyckligtvis är det bara ett litet fåtal av oss som på nära håll kommer drabbas av mord. Detta betyder också att den levda erfarenheten av mord ligger utanför det fattbara, vilket försätter den som drabbas, dels i en situation av radikal oförmåga att sätta in det konkreta brottet i ett meningsgivande sammanhang. Dels raseras en grundläggande känsla av trygghet, att tillvaron är rättvist ordnat och gott. Livet blir ofattbart. *Overkligt*. Detta i sin tur leder till en upplevd oförmåga att kommunicera sina upplevelser, vilket i sin tur leder till en upplevelse av alienering och *ensamhet*. Uttryck för dessa upplevelser återkommer i samtliga intervjuer som jag genomfört med anhöriga till mordoffer och dödsdömda i Texas. Det verkar dock som om dessa upplevelser inte är specifika för Texas, eller USA; i etnologen Bo Nilssons studie om brottsoffer i Sverige framträder liknande upplevelser av brott (Nilsson, 2003:53 – 54).²

De kvardröjande och destruktiva effekterna av ett grovt brott förstås i facklitteraturen ofta i termer av trauma. Ursprungligen var termen 'trauma' reserverad för svåra kroppsskador vid olyckor och krig (Hacking, 1996:75). Ett trauma var en söndersliten kropp. Så småningom kom termen även att stå för kvarvarande och destruktiva följder av svåra upplevelser. Ian Hacking beskriver denna form av trauma som "... cruel and painful experiences that corrupts or destroy one's sense of oneself" (ibid.) Idag verkar det som om denna från början metaforiska förståelse av trauma har kommit att bli den primära. Begrepp som post-traumatisk stress har blivit en del av människors vardagsförståelse av egna och andras upplevelser. När Judith Herman skriver en bok med titeln *Trauma and Recovery* så förstår vi med andra ord att den inte handlar om trasiga kroppar utan om sönderslitna själar (Herman, 1997). Herman återkommer gång på gång till hur upplevelser av maktlöshet, störda relationer (ensamhet) och oförmåga att förstå och kommunicera händelser är centrala delar av traumat (ibid.) I sin diskussion om psykologisk litteratur om offerskapet visar Nilsson hur de tre upplevelserna identifieras som centrala i rad olika psykologiska studie om trauma (Nilsson, 2003:129).

I den här artikeln utgår jag från socialantropologen Michael Jacksons existentiella antropologi för att förstå hur traumatiserade människor finner en väg tillbaka. Jackson har i ett antal böcker studerat hur människor i olika situationer och olika samhällen hanterar svåra livs-omständigheter som flyktingskap, offerskap och utanförskap (till exempel Jackson 1989, 1995 och 2002). Den grundläggande erfarenheten av trauma, skriver Jackson, är att inte kunna formulera sina upplevelser i ett socialt sammanhang (Jackson, 2002:55). Således blir strävan att återfinna mening samtidigt en process varigenom man återskapar ett socialt sammanhang och gemenskap, en känsla av att man inte är ensam. Jackson menar att det i denna upplevelse av

2 Ett genomgående tema i Nilssons bok är att offentliga representationer av brott och brottsoffer i till exempel media och facklitteratur utdefinierar viktiga aspekter av enskilda människors upplevelser av brott och därför verkar begränsande både för offrens självförståelse och för deras förmåga att kommunicera sina upplevelser med andra (till exempel Nilson 2003: 105 & 115–117).

gemenskap också finns ett löfte om att livet kan gå vidare: "Recovery is a matter of reforging ties with others, of realizing that one is not alone, that one's experience is not unique, that one is not doomed to mourn forever" (Jackson, 1989:67). Jackson lyfter här fram en central dimension som vi kommer återkomma till i min analys, nämligen att ett meningsskapande som inte bekräftas i ett vidare socialt sammanhang endast delvis kan hjälpa människor i deras strävan att återhämta sig från traumatiska upplevelser.

Upplevelser av ensamhet och mening är också nära sammanflätade med känslor av maktlöshet. I linje med Hannah Arendt betonar Jackson att vårt agerande alltid är ett interagerande i vilket vi samtidigt är objekt och subjekt. Vi uppnår existentiell balans när vi i detta utbyte upplever att vårt vara-för-andra inte kränker vårt vara-för-sig (Jackson, 1998: 16 – 24). Vi kan utgå från sex för att konkretisera Jackson tankar. När två personer på ett djupt ömsesidigt sätt har sex med varandra förverkligar ens vara-för-den-andra också ens vara-för-sig. Det sätt varpå den ena parten tillägnar sig den andres kropp, gör henne eller honom till ett objekt, bekräftar den andre parten. Det uppstår ingen motsättning mellan ens vara som subjekt och objekt. Under en våldtäkt, å andra sidan, kränks våldtäktsoffrets vara-för-sig, på ett fundamentalt sätt, genom det sätt varpå våldtäkten konstituerar offrets vara-för-den-andre. Utifrån Jacksons diskussion om balansen mellan vara-för-sig och vara-för-andra kan vi förstå maktlöshet som ett tillstånd där man inte kan värja sig mot att ens vara-för-andra kränker vara-för-sig.

Med utgångspunkt i Jacksons existentiella antropologi kan vi således säga att människor lämnar sin offerposition genom att formulera personliga upplevelser som både är meningsfulla för dem själva och för andra. På så sätt återskapas ett socialt sammanhang där man kan framträda som bli ett handlande subjekt snarare än ett passivt offer. Det är detta vägen tillbaka handlar om: att återskapa balans, att bli ett subjekt i ett socialt meningsfullt sammanhang. Nilson antar en kritisk attityd till 'vägen tillbaka' diskurser av brottsoffer, eftersom dessa representationer både verkar antyda att livet *ska* slås i spillror och att målet för offret är att genom vandra en mödosamma väg tillbaka återgå till den tidigare normaliteten. Nilsson efterlyser därför representationer av brottsoffer som erkänner att livet förändras av ett brott samtidigt som de visar att ett värdigt och meningsfullt liv likväl är möjligt (Nilsson, 2003:102 – 105). De brottsoffer som jag har talat med har drabbats av så extremt brutala våldsdåd att en återgång till det liv som levdes innan brottet inte är att tänka på. För dem är vägen tillbaka är inte en väg till det liv man en gång levde utan till ett liv med en ny sorts balans mellan vara-för-sig och vara-för-andra; en väg tillbaka som kan bli en väg vidare. I följande avsnitt kommer vi se hur detta tar sig konkreta uttryck hos anhöriga till mordoffer och dödsdömda.

Charlie, du ska få åka till Sverige

Debbies 21-åriga dotter blev kidnappad, våldtagen och sedan mördad av två unga män.³ När männen hade dödat dottern försökte de försvåra identifieringen genom att bränna sönder hennes ansikte. Debbie berättar att hennes första reaktion på nyheten om mordet var en känsla av att detta inte kunde vara sant. Någon måste ha gjort ett misstag. Därefter, när insikten att det faktiskt var sant – hennes dotter hade blivit våldtagen, nedtvingad på knä och sedan skjuten först i benet och sedan i bakhuvudet – började sjunka in infann sig en mer allmän känsla av överklighet. Debbie berättar:

For many of us, maybe on different levels... most of us feel that it is an orderliness to the world... you know, maybe a fairness and that kind of thing. And so you're assaulted with, you know, maybe the world isn't such an orderly and friendly place... and your powerlessness to undo what happened or to have any control over it having happened, you know... and both of those really do shake your world.

3 Skildringen av Debbies erfarenheter bygger på två bandade och två obandade intervjuer (sommaren och hösten 2004 samt sommaren 2005).

Debbie och hennes man hade ett rikt socialt liv med många nära vänner. Likväl fanns det viktiga aspekter av Debbies upplevelser som hon kände att hon inte kunde artikulera och kommunicera i dessa sociala sammanhang. Det var som om mordet på dottern rest en vägg mellan Debbie och hennes vänner. Strax efter mordet började Debbie därför gå på *Parents of Murdered Children* (PoMC) möten. Jag gick dit för att jag var förtvivlad och tom. Jag behövde prata med andra som hade upplevt samma sak som jag, berättar Debbie. Deltagandet i PoMCs möten blev mycket givande för Debbie. Här kunde hon vara tillsammans och gråta med andra som gått igenom samma trauma.

Man skulle kunna säga att styrkan i den här sortens anhöriggrupper ligger i att medlemmarna kan uttrycka sin *egen* berättelse som samtidigt är *allas* berättelse. Detta betyder naturligtvis inte att alla upplever exakt samma sak. Det handlar snarare om att en viss sorts berättelser och därmed erfarenheter formas. Utifrån en misstankens hermeneutik skulle man kunna säga de anhöriga disciplineras att uttrycka vissa erfarenheter och således anta en särskilt sorts offerposition. Såvitt jag kan bedöma sker emellertid denna disciplinering genom positiva, snarare än negativa sanktioner. Debbies inställning till förövarna och hur de borde straffas kan illustrera detta.

Som jag redan nämnt började Debbie gå på PoMCs möten eftersom hon var förtvivlad och ville träffa andra människor som gått igenom liknande händelser. Inledningsvis hade hon ingen klar uppfattning om vad hon tyckte om förövarna eller hur de borde straffas. Men redan vid hennes första möte i PoMC blev frågan om straffet något som diskuterades. De två männen som våldtagit och mördat Debbies dotter var båda under sjutton år och kunde därför inte dömas till döden.⁴ De andra deltagarna sa, för att vara stödjande tror Debbie, att det var en skandal att lagarna i Texas gjorde det omöjligt att döma hennes dotters mördare till döden. Man borde sänka åldersgränsen så att även yngre förövare kunde dömas till döden.

And the first time that somebody said that to me it struck me as... kind of odd that I didn't feel the same way. Is that true, you know. Is it a shame? I don't know. I just... I didn't have that feeling. Several times people said that and, you know, I wasn't sure...

Efter ett antal möten med PoMC började Debbie ändra eller kanske tydliggöra sin inställning till förövarna och dödsstraffet:

So I began to get all whipped into this with these people who were giving me support. And I, you know, I began to think: maybe they're right, maybe it's not fair... you know... maybe they should be able to get executed.

[_ _ _]

The leaders of this group, who were wonderful people, talked with me about this several times and said would you be willing to make a video that they could show on the TV that you think that they should lower the death penalty age down, you know... tell them what happened to you. And I said, after awhile, you know, I said yes I would. I felt that I was doing something to take back some control.

PoMC arrangerade en videoinspelning och Debbie berättade om 'sina' upplevelser och tankar om förövarna och brottet, som nu i hög grad blivit PoMCs berättelse om förövare och brott.

4 I Texas var åldersgränsen för dödstraff sjutton år. Den första mars, 2005, beslöt emellertid USAs Högsta Domstol att det stred mot "evolving standards of decency" att avrätta förövare som varit under 18 år vid tiden för mordet.

Debbie minns att hon fick många uppskattande kommentarer från de andra deltagarna. Hon hade gjort något som var viktigt och bra.

Några månader efter inspelningen av videofilmen började Debbie tveka igen. Tyckte hon egentligen att man skulle sänka åldersgränsen för dödsstraffet? Borde man överhuvudtaget döma folk till döden. *"I never told anybody in that group that I felt like that"*, berättar Debbie. Dessa grubblerier kring dödsstraffet sammanföll med att Debbie började lägga märke till att de flesta deltagarna var så oerhört bittra trots att många av dem hade varit med i PoMC i över tio år. Debbie insåg att hon själv inte ville vara lika bitter om tio år och slutade därför att gå på PoMCs möten. Och här ser vi återigen ett exempel på den stillsamma disciplinering som verkar finnas i dessa organisationer. Den korrekta känslan är en av bitterhet. Att lämna bitterheten bakom sig är att svika såväl sitt mördade barn som de andra medlemmarna i anhöriggruppen.

Att Debbie lämnade PoMC betyder inte att hon la mordet på sin dotter bakom sig. Något år efter det att hon slutat gå på organisationens möten engagerade hon sig i ett rehabiliteringsprogram för dömda brottslingar. Ännu 20 år efter mordet undervisar hon på fängelser. Ungefär 15 år efter mordet genomförde hon ett medlingsmöte med en av förövarna. När jag träffar Debbie i juli 2005 funderar hon på att initiera en medling med den andre förövaren. Man kan således inte säga att Debbie har lämnat mordet eller förövarna bakom sig. Tvärtom, följderna av mordet har integrerats i hennes liv i så hög grad att de strukturerar hennes yrkesval och, således, hennes dagliga liv.

* * *

När jag träffar Lynn första gången står hennes son, Sam, åtalad för att ha skjutit ihjäl ett pensionärspar som bodde på andra sidan gatan. Enligt åklagarens brottsbeskrivning gick Sam först in i grannarnas garage där mannen befann sig. Sam tvingade ner honom på knä och sköt honom i bakhuvudet. Därefter försökte han skjuta kvinnan som befann sig köket genom ett fönster. Skottet träffade kvinnan i käken men dödade henne inte. Sam tog sig in i huset och sköt kvinnan i bakhuvudet. Hon stod då på knä med disktrasa i handen och försökte torka upp blodet och tänderna som skjutits bort av det första skottet. Sam stal pengarna och kreditkorten som fanns mannens plånbok, tog parets bil och begav sig till Dallas där han greps efter att ha försökt köpa varor med kreditkortet.⁵

Under en paus i rättegången lämnar jag och Lynn domstolen och tar en kopp kaffe. Jag förstår att det här måste vara svårt för dig, säger jag. Ja, säger hon och är tyst en stund:

The thought that my son... who... [tystnad under ca 30 sekunder] It's very difficult to hear somebody... legally say that they gonna... they want to kill your child, and... my son is very healthy, is very gentle, very kind... he's never raised his voice to me, he doesn't do drugs, he doesn't drink. [_ _ _] You know this is the person that I raised and I loved... and I'd protect with my own life... and, and here comes this system and wants to kill him... and I can't let them...[gråter]

Liksom Debbie kämpar Lynn med känslor av överklighet. Hon kan inte tro att hennes son har gjort det han står åtalad för. Än svårare är det att på ett djupt plan förstå att staten nu försöker få hennes son avrättad. I ord som påminner om citatet från Gilmores bok talar Lynn om hur överkligt (surreal) det känns att leva i en stad där invånarna vill att hennes son ska dödas.

5 Sam hävdar att han oskyldig. Det är här inte möjligt att gå in på detaljerna i åklagarens respektive försvarets versioner. Jag har valt att enbart kortfattat åklagarens brottsbeskrivning eftersom det är den som juryn godtog. Därmed är det också konsekvenserna av den brottsbeskrivningen som Lynn (och Sam) lever med. Skildringen av Lynns erfarenheter grundar sig på tre bandade intervjuer och ett flertal möten med Lynn under perioden juli 2004 till juli 2005. Jag har också besökt Sam på häktet och death row.

Detta förfrämplinggörande har åtminstone två aspekter. Dels den direkta känslan av att folk känner igen henne och ger henne konstiga blickar. Folk som sakta kör förbi deras hus och försöker titta in genom fönstren. Grannarnas blickar eller bortvända blickar. Känslan av folk pekar ut henne när handlar mat osv. Dels är det en mer svårgripbar upplevelse av utanförskap. Även när hon befinner sig på platser där ingen känner igen henne, så upplever hon att hon befinner sig bland människor som kommer glädjas om hennes son döms till döden. Upplevelser av överklighet och ensamhet är alltså, precis som hos Debbie, nära sammanflätade.

Lynn känner sig också maktlös mot *this system*, som vill att hennes son ska avrättas. För en utomstående kan det vara svårt att förstå vilka enorma resurser som åklagarmyndigheten använder sig av för att säkerställa en dödsdom. Även här handlar det dels om en allmän känsla av ett stort system som samverkar för att döda hennes son, dels om upplevelser av möten med konkreta människor. Lynn återkommer i våra samtal flera gånger till åklagaren: Hur uppspelt åklagaren verkat vara när hon meddelade att de tänkte driva fallet som ett dödsstraffsmål. Lynn upplever det som om åklagaren vid intervjuer med journalister eller samtal med anhöriga till offren vid flera tillfällen medvetet placerat sig så att Lynn både ska se henne och höra vad hon säger. Alldeles oavsett om åklagaren verkligen hade sådana avsikter eller inte så är det uppenbart att Lynn upplever det som åklagaren för en personlig kamp mot henne och hennes son, snarare än ett opartiskt sökande efter sanningen. Lynns vara-för-andra (åklagaren) kränker hennes vara-för-sig.⁶

Ett annat exempel på maktlöshet gentemot konkreta individer är Lynns upplevelser under rättegångens första dag. En rättegång i Texas är indelad i tre faser. Först väljs jurymedlemmarna ut av åklagaren och försvaret. Därefter fastställs skuldfrågan och slutligen straffet. Det som utmärker dödsstraffsmål är att juryn måste vara *death qualified*, vilket betyder att alla i juryn måste kunna tänka sig döma den åtalade till döden. Detta medför att åklagarna frågar ut de presumtiva jurymedlemmarna tämligen noggrant för att sälla bort personer som av princip skulle kunna tänka sig att välja livstids fängelse istället för avrättning (Anderson, 2005: 74 – 76).

The first day when I arrived to the criminal court house I... I...stood there in the hall and looked down and I saw 30 people standing there and knowing that someone in that group of people could... kill my son basically and... legally... and knowing that they hold this power is terrible. You just want to plead to them and... and...it's terrible to see the DA [åklagaren] point at your son and say [till den presumptive jurymedlemmen]: could you give this person the death penalty? And you have to sit there and not jump up and scream.

Tre veckor senare faller domen. Under hela rättegången har Lynn och andra nära släktingar varit med, suttit några meter bakom Sam och lyssnat på åklagarnas och advokaternas argument. Först kom beslutet i skuldfrågan. Skyldig. Därefter skulle straffet fastställas. Gråtande vädjade Lynn till juryn att inte döma hennes son till döden. Juryn överväger i tre dagar innan de kommer fram till ett beslut i strafffrågan. Sam döms till döden

När domen fallit gav domaren Lynn tillåtelse att hålla om sin son några minuter innan han fördes bort. Från och med nu kommer hon kommunicera med sin son genom telefonerna i besöksavdelningen på death row. Nästa gång hon får vidröra sin son kommer han vara avrättad. Sam själv kommer sitta inlåst i en isoleringscell 23 timmar om dygnet. Den enda beröring han kommer erfara är fångvaktarnas kontroll av hans kropp.

Liksom många andra anhöriga till dödsdömda började Lynn redan under förundersökningen mot hennes son att engagera sig i olika organisationer mot dödsstraffet. Hon började

6 Robert Meeropol, som är mer känd som Julius och Ethel Rosenbergs yngste son, var sex år när hans båda föräldrar avrättades. Meeropol har berättat för mig att han under tiden för sina föräldrars avrättningar – och många år därefter – hade en känsla av att "they" var ute efter att skada hans familj. Eftersom han inte hade en klar uppfattning om vilka "they" var, så handskades han med detta genom att göra sig så osynlig som möjligt.

gå på möten arrangerade av Texas Coalition Against the Death Penalty (TCADP), den politiskt mer radikala Texans Against the Death Penalty (TADP) samt Amnesty International (AI). Även om dessa organisationer inte har samma uttalade terapeutiska mål som till exempel PoMC förser de likväl anhöriga som Lynn med två viktiga saker. Dels får de tillgång till ett social rum där deras upplevelse av rättssystemet bekräftas. Här befinner de sig inte bland människor som gläds över att deras anhöriga ska dödas. De får också tillgång till forum där deras röster kan göras hörda. Samtliga nämnda organisationer anordnar presskonferenser och ger ut små skrifter i vilka anhöriga kan föra fram sina erfarenheter. De anordnar också protestmöten vid avrättningar samt lobbyaktioner gentemot lagstiftare. Lynn har till och med varit på en resa, som arrangerades av Amnesty International, i Holland och Belgien och talat om dödsstraff och vad som hänt hennes son. Sammantaget gör organisationerna anhöriga till dödsdömda en möjlighet att gå från maktlöshet till handlande, från tystnad till att göra sin röst hörd.

Det är dock viktigt att komma ihåg att anhöriga även i dessa organisationer disciplineras på ett stillsamt sätt. Organisationerna mot dödsstraff har i än högra grad – åtminstone på ett explicit plan – en politisk agenda, vilket betyder att till exempel Lynns personliga upplevelser får erkännande i den mån som de kan bekräfta denna agenda. Konkret innebär detta att individuella upplevelser som främst handlar om en förtvivlan över att ens son eller bror är dömd till döden måste passas in i en större berättelse om ekonomiska och sociala orättvisor.

Ett ytterligare dilemma för anhöriga, som Lynn, är att de berättelser och upplevelser som får bekräftelse inom dessa organisationer ofta ignoreras eller till och med föraktas i det övriga Texas.⁷ Givet att andras syn på oss alltid, på ett eller annat sätt, påverkar vår självförståelse, så blir det viktigt för organisationer mot dödsstraffet och anhöriga till dödsdömda att förhålla sig dominerande kulturella konstruktioner av offer- och förövarskap. För anhöriga till dödsdömda innebär detta att de måste anpassa sina berättelser till socialt någorlunda accepterade orsaker att vara emot dödsstraffet för just deras anhöriga. Det vanligaste är att, liksom Lynn, hävda oskuld. Andra berättelser, med någorlunda social acceptans, utgår från förövarens ålder eller mentala hälsa. Dessa har dock betydligt lägre socialt erkännande än hänvisningar till oskuld. Vad detta konkret betyder är att anhöriga till dödsdömda som inte på ett trovärdigt sätt kan passas in i dessa privilegierade förövarpositioner inte kan formulera berättelser som bekräftas i ett vidare socialt sammanhang.

Allt detta kan eventuellt förklara varför så få anhöriga till dödsdömda och avrättade stannar kvar i dessa organisationer under en tid. Nancy Bailey, som arbetar för dödsdömdas sak i Texas, berättar att det varit omöjligt att organisera en stödgrupp för anhöriga till dödsdömda.⁸

* * *

Igår sa jag till honom: Charlie, du ska få åka till Sverige. Darlene tittar kärleksfullt på fotografiet av sin son, Charlie, innan hon lämnar över den till mig. Charlie mördades för lite mer än tjugo år sedan, men Darlene har fortfarande svårt att tala om vad som hände. Charlie blev mördad i samband med att han hade skjutsat sin femtonårige svåger till en plats där svågern

7 Några dagar efter Högsta Domstolens beslut att det stred mot konstitutionen av avrätta förövare som var under 18 år när mordet begåtts satt jag på en bar i Austin. På en TV-rapporterades om ett nytt mordfall. Snart var diskussionen om dödsstraff igång. När jag tog upp HDs beslut kommenterade en av de andra barbesökarna att han sett en intervju med en mamma till en dödsdömd som nu skulle få sitt straff omvandlat till livstids fängelse. Tydligt hade mamman sagt att hennes son faktiskt var en fin människa och det bara var olyckliga omständigheter som hade gjort att brottet hade begåtts. It just made me sick to hear her sugarcoating her son like that, kommenterade mannen. De flesta höll med.

8 I oktober 2005 bildades en nationell stödgrupp för anhöriga till avrättade fångar i USA. Jag var med på deras första möte, men det är omöjligt att i denna artikel integrera information om detta. I korthet kan jag konstatera att gruppen i sin egen definition av sin situation främst betonade det jag i denna artikel kallar ensamhet. De känner sig isolerade och ignorerade. Syftet med gruppen är att ge röst åt anhöriga.

hade tänkt köpa marijuana. Istället för att sälja marijuana drog knarkhandlaren upp ett avsågat hagelgevär och tvingade iväg Charlie och svågern till ett ödehus. När de lämnat ifrån sig sina ägodelar sköt förövaren båda sina offer. Charlie sköts i bröstet på nära håll och dog. Svågern som krupit in i ett hörn med benen uppdagna framför kroppen överlevde.⁹

Även i Darlenes berättelse återfinns vi upplevelser av överklighet och ensamhet. Några timmar efter det att hon hennes son och hans svåger lämnat hennes hus får hon reda på att svågern är inlagd på ett akutsjukhus i Houston. Han har blivit skjuten. Av vem? Ingen vet. Hur skadad är han? De visste de inte heller. Darlene ringde en vän och bad henne komma över. Hon kände på sig att något var fel, säger hon, eftersom Charlie hade inte hört av sig. Efter en stund kom även Charlies svärfar. Darlene ringde runt till olika poliskontor för att höra om dom visste något om Charlie, men ingen hade någon information. Kanske borde jag ringa bårhuset, tänkte hon, men visste samtidigt att hon inte skulle våga ringa. Sedan vid pass halv fem ringde telefonen. Darlenes vän svarar och lämnar sedan över luren till Charlies svärfar. Efter någon minut lägger han på luren.

[...] and he says... uh... and I said what's wrong because he had this look and you just know, you know, and I said: what happened. And he said Darlene I don't know how to tell you this. And I said: what? He said: Oh God I don't know how to tell you this. I said: tell me what, just come out and tell me. And he said: Charlie is dead... And something is happening, this wall just comes up, you hear and you see but you don't feel. And I said you lying S-O-B. Don't tell me my son is dead. And I pushed him across the room and said: who told you some crap like this?

Trots att Darlene på ett plan var förberedd på att hennes son kunde vara allvarligt skadad eller död, så kollapsar hennes livsvärld när beskedet kommer. Det kan inte vara sant. Någon måste ha tagit fel, eller ljuga, men hennes son kan inte vara död, inte mördad. Men så var det. Direkt efter mordet tar en rad aktiviteter vid. Begravningen ska planeras. Vänner och släktingar sluter upp. Men när de praktiska bestyren kring begravningen är avklarade inträder en tung känsla av skuld och maktlöshet. Darlene berättar om natten efter begravningen:

...the night when we had buried him I was lying in bed and was trying to get some sleep. And Charlie would say: Mama I'm hurt. I hurt, mama. And I go: I know you do, what's wrong. And he says: look. There was just this big hole in his chest. I could see right through and I said: Look Charlie ... I'm sorry, I wasn't there for you, because I would have taken the bullet. [...] I'm so sorry that didn't take care of you. I didn't do my job as a mama.

På ett plan är Darlene naturligtvis medveten om att hon inte kan hållas ansvarig för sin sons död, likväl kan hon inte undslippa en känsla av att ha svikit sin son. Alltid har jag tagit hand om Charlie, berättar hon. När han var liten och slog sig så tröstade jag honom. När han något var fel i skolan så gick jag dit och klarade ut det. Men det här. En djup förtvivlad suck av maktlöshet faller genom Darlenes berättelse: hennes mördade son talar till henne i drömmen. Han har ont och det finns inget hon kan göra: *I didn't do my job as a mama*. Och allt är för sent.

Tiden efter begravningen, berättar Darlene, slöt hon sig inom sig. Under tre år lämnade hon sitt hus bara för att sköta sådana ärenden hon var tvungen att utföra. Det föreföll henne obegripligt att livet därute kunde fortsätta som vanligt. Människor på gator och affärer pratade och skrattade. Visste de inte att hennes son hade blivit mördad? Liksom för Debbie kom PoMC att spela en viktig roll i hennes sätt att finna en väg tillbaka.

9 Skildringen av Darlenes erfarenheter bygger på två telefonintervjuer och en bandad intervju juli 2005.

Darlene upplevde det första mötet med PoMC mycket negativt. Folk grät öppet, något som var otänkbart för Darlene. Hon upplevde också att de andra deltagarna var oförsänkta och ställde frågor kring Charlie och mordet, som hon tyckte att de inte borde lägga sig i. Hon lämnade det första mötet fast besluten att inte återvända. Någon dag senare ringde en av de andra deltagarna för att se hur Darlene mårde. Darlene tyckte först att samtalet lite obehagligt eftersom hon hade bestämt sig för att inte gå på fler möten, men plötsligt insåg hon att hon delade en insikt med den andra PoMC-deltagaren, insikten av att Charlie fortfarande var viktig. Charlie levde. Han blev mördad, men han är fortfarande viktig. På PoMC:s möten var det ingen som tyckte att det var konstigt att Darlene pratade om och relaterade till Charlie, att hon höll honom aktivt närvarande i sin livsvärld. Liksom Debbie fick Darlene en bekräftelse på att hon inte var ensam.

I PoMC fick Darlene, liksom Debbie, en möjlighet att agera. Under årens lopp har hon flera gånger aktivt deltagit i lobbyaktiviteter kring delstatens lagstiftning om brott och straff. Hon engagerade sig också aktivt förövarens överklagandeprocess för att se till att dödsdomen faktiskt skulle verkställas och som ett sätt att förbereda sig för avrättningen. Darlene berättar bland annat att hon gjorde besök på såväl death row som avrättningsrummet för att vara förberedd på att representera Charlie när förövaren väl skulle avrättas. Sjutton år efter mordet på Charlie kommer dagen då förövarens dödsdom verkställs. Darlene berättar:

...and when I walked in there he was lying on that gurney. And he looked at me as I walked into the... the door and I walked straight up to the... the glass and there is no microphone on our side but there is one on his side. And he says: Is Mrs X here? And I just held my hand up like this. And he says did you get the letter I sent you? I nodded my head yes. And he said I just like to ask you if you could forgive for what I done? He said I want to ask you something: can you forgive me for what I've done to your family? Can you forgive me for what I've done. And I just looked at him. He said I'm a changed person and I'm going to a better place. He said I'm not the evil person I was then. And he says I know my heavenly father is waiting for me when I get there. And I listened to what he said, and I remember looking at every inch of his body. And he looked me again: will you forgive me? And just looked him as I'm looking at you. And he looked over to his sister. His sister was there to witness him being put to death. [...] He said to her: you've been like a mom to me and I love you and he quoted some scriptures and said I'm going to a better place. And uh he said I love all of you. And he told the guy... the guy asked him are you through and he said yes, and they started injecting him and I'm watching him so closely that he was dying and didn't even know he was dying, because he was looking at his sister and then he turned his head like this. And he closed his mouth and then his eyes and that was it. There was no moan, no groan, no gurgles or anything like that. And I'm watching him in front and I'm thinking: he's dying. He is dying before me. And I'm... I'm... there... I don't know what I was expecting.

I det här skedet av Darlenes berättelse ser det ut som om det öppnas en möjlighet till någon form av försoning, eller i alla fall en ny förståelse av förövaren som något annat eller mer än bara en föröväre. En öppning som möjliggör en balans mellan Darlenes och förövarens vara-för-sig och vara-för-andra. Darlene fortsätter:

And I thought: if I had a choice in life, that would be the way to go. No pain. No anxieties of knowing that somebody's is going to hurt you or kill you or... your heart... well, I'm sure that his heart was beating fast because... but if he was re... and I tell people this to the day I die: I really believe that he found God, and I really believe that he was at peace, but maybe he didn't give his victim that, because I know that my son was not at peace of what happened and the way it happened. Be he had had time to make peace with God. He had had time to ask God for his forgiveness.

Till och med i avrättningsrummet framstår förövaren som någon som får förmåner – att dö utan smärta och oro (något som kan ifrågasättas) samt att ha tid finna frid med Gud – som förvägras andra människor i allmänhet och Darlene och Charlie i synnerhet. Förövarens bön om förlåtelse verkar likväl skapa en sorts oro i Darlenes berättelse:

He shouldn't have to ask me [*om förlåtelse*] because he has [*ohörbart*] the man almighty and asked for forgiveness. If and when I ever forgive him, that will be between me and God. And I don't and I don't know any explanation for it. If I ever do, because I have to be responsible for me. And no one has the right to judge me if I do or I don't.

Alla dessa år. Förövaren är avrättad. Darlene såg honom dö. Likväl verkar mordet och mördaren vara ständigt närvarande i Darlenes liv. Darlene svarar på frågan jag inte ställer:

and someone says: you need to get over it. Well you tell me [dunkar i bordet] **you tell me**, and you explain to me how to get over your child being murdered! I mean, if Charlie had went into a home to rob, or if Charlie was holding up something and got himself killed then somehow in my head I could rationalize and say: ok, he was doing something that caused his death [...] But Charlie wasn't doing nothing except sitting in a car in the middle of a street and got approached.

Darlene fortsätter:

Nobody has had to walk in my shoes. You might have walked in my shoes to the point that you had your child murdered and you don't believe in the death penalty. That's your life. That's your belief. And you got to live the consequences. But because I believe in the other way it doesn't mean I'm wrong for what I believe [...]

Hur kan vi förstå Darlenes uttalanden? På ett plan verkar det som om hon i Texas slår in öppna dörrar. Det folkliga stödet för dödsstraffet är överväldigande. Hennes syn på förövare och brott är väl representerade i såväl de lagstiftande som de verkställande institutionerna. En del av svaret ligger säkert i det faktum att hon intervjuas av en forskare från Sverige som presenterat sig som en som personligen är emot dödsstraffet.¹⁰ Jag tror dock att det ligger något mer än själva intervjusituationen bakom Darlenes återkommande kommentarer kring förlåtelse och kravet att gå vidare. I organisationer som PoMC och JFA bejakas en offerposition som sträcker sig in i en oändlig framtid. Det är också en diskurs som understöds av delstatliga institutioner som åklagarmyndigheten, Texas kriminalvårdsmyndighet (TDCJ) och guvernören. Likväl finns det en sorts oro i Darlenes berättelse. Delvis torde detta bero på att det vid sidan av det stöd som finns för Darlenes offerposition i till exempel PoMC också finns en mer eller mindre uttalad norm för hur länge man bör vara uppfylld av sorgen och vreden över en nära anhörigs dödsfall. Det finns naturligtvis inte en tydlig gräns för hur länge sorg och bitterhet får vara en central del av ens liv, men efter ett tag inträder ett tyst ogillande eller oförstående från omgivningen. Man bör också förstå Darlenes uttalanden i relation till den helgongloria som i vissa sammanhang sätts kring de anhöriga till mordoffer som, liksom Debbie, överskrider den bittra relation som mordet etablerade. I en stat, som Texas, där kristendomen har en mycket stark ställning i såväl den offentliga som privata sfären, så framträder anhöriga som Debbie som personer som har lyckats med något som Darlene misslyckats med.

10 Av forskningsetiska skäl har jag valt att i förväg informera samtliga informanter inte bara om forskningens syfte utan också om min personliga inställning till dödsstraffet.

Watching the guy die

Hur man än vrider och vänder på det är det tydligt att praktikerna kring dödsstraffet och särskilt avrättningen skapar en oro i de kulturella konstruktioner som ska se till att förövare förblir onda och offer, deras anhöriga och statens institutioner förblir goda. Tydligast blir denna oro när jag talar med dem som i sitt arbete har att genomföra dessa avrättningar. Jim Willett var fängelsechef för The Huntsville Unit (ofta kallad The Walls) under åren 1998 till 2001. Under dessa knappt fyra år administrerade han 89 avrättningar. Det var han som fattade de slutgiltiga besluten. Han som omsatte ord på papper till en faktisk process som omvandlade en levande människa till en död kropp. 89 gånger gick han fram till en annan människa och sa: *inmate X, it's time to go with me into the next room. The next room. Avrättningskammaren.*

Jag träffar Jim på hans kontor. Hans skrivbord är, liksom mitt, överbelamrat med böcker och högar med papper. Längst fram, just framför besökaren, står en trädskulptur med orden JESUS. På väggen bakom Jim är ett bibelord fäst vid väggen. Vi pratar om dödsstraffet, om avrättningar. De flesta, tre av fyra, av dem som vi avrättar är helt förändrade, säger Willett. De är inte längre de våldsamma och destruktiva personer som en gång begick fruktansvärda mord. Men är det inte svårt, undrar jag. Att leda en man till döden som inte längre är ond. En människa som är trevlig, sympatisk, som till och med skämtar med dig. Nej, sa Willett, det var faktiskt tvärtom:

it was easier... the easier the person was to deal with the easier the whole process was... and... don't take this as if I'm asking for sympathy here for anybody, but when you got somebody that you have a job to put them to death and they don't want to cooperate it just make it that much harder.

Kanske blev det ännu enklare eftersom Willett alltid satte sig in i brottet som fången begått innan avrättningen. En sorts påminnelse. Willett kunde också påminna sig om att han, och hans avrättningsgrupp, faktiskt bara genomförde beslut som fattats någon annanstans. Folket i Texas valde representanter som stiftade lagarna som gällde. Folkvalda chefsåklagare beslöt om ett givet mord skulle drivas som ett dödsstraffsfall eller inte. Juryn svarade ja och nej på två frågor. Domaren uttalade domen. Domen var sedan föremål för överklagande i ett flertal delstatliga och federala domstolar. Efter alla dessa beslut kommer till slut fången till Huntsville och Jim Willett. Alla beslut är fattade. Jim Willett ber fången följa med honom till *nästa rum*. När fången blivit fastspänd tar Jim av sig glasögonen och fången dör. Alla och ingen verkar genomföra dessa avrättningar. Men så enkelt är det inte. Varför använder man sig av en kodad signal, att ta av sig glasögonen, istället för att till exempel säga 'genomför avrättningen'? Så har vi alltid gjort, säger Jim Willett.

Men varför sa du aldrig ordet avrättning, frågar jag. Du sa "jag kommer tillbaka klockan sex" och "det är dags att följa med mig till det andra rummet". Du tog av dig glasögonen och när den signalen blev känd hade du dold signalmekanism i fickan. Det har jag inte tänkt på, säger Jim.

Det är säkert sant men jag tolkar valet av kod som ett sätt att distansera sig från själva dödan, att slippa sätta ord – och därmed en tydlig identifikation – på handlingen.

Jag frågar Jim vilken del av avrättningen som är den svåraste. Han är tyst en stund och svarar sedan med låg röst:

Watching the guy die [*tystnad*] ... well I mean the first thing that pops in my mind when you say that was that it was difficult watching them inserting the needle on someone... when he was a drug addict it was difficult finding them [*venerna*] ... but that aint the worst thing... the worst thing is watching them die.

Bibelordet. Nio månader efter min första intervju med Jim publiceras hans memoarer om hans år i Texas kriminalvård (Willett & Rozelle, 2005). Boken inleds med en vers ur Esekiel (33:11): "I have no pleasure in the death of the wicked; but that the wicked turn from his ways and live". Alla som läser bibelordet ställer sig nog samma fråga, säger jag till Jim. Betyder det att du trots allt är emot dödsstraffet? Jim bryter in i min fråga:

Lars, let me just say this to you. I don't like killing, at all, any kind, and anywhere... I don't like it... I... I just don't... And that's all that I'm going to say.

Vägen tillbaka och att gå vidare

På tämligen liknande sätt har deltagandet i organisationerna hjälpt Debbie, och Lynn och Darlene att handskas, 'cope', med sina trauman. Genom deltagandet i organisationerna blev det möjligt för dem att artikulera sina upplevelser och få erkännande för dessa i ett socialt sammanhang. På så vis kunde de både återskapa mening och gemenskap. Detta gör det också möjligt att, åtminstone inom det sammanhang som anhörigorganisationerna utgör, återskapa en balans i relationen mellan vara-för-sig och vara-för-andra.

Detta betyder inte att Lynn och framför allt Debbie fritt kan/kunde uttrycka sina upplevelser. Som vi såg i framför allt Debbies fall så förekommer det en stillsam men tydlig disciplinering av medlemmarnas berättelser. Rent konkret verkar detta ske genom stödjande uppmuntran snarare än negativa sanktioner. Det är som om organisationer lägger till ett led medlemmarnas berättelser. Om Debbies berättelse när hon började på PoMCs möten kan sammanfattas med: "jag känner mig förtvivlad och tom", så blev den sedan: "jag känner mig förtvivlad och tom *och förövarna borde avrättas därför ska vi sänka åldersgränsen för dödsstraff.*" När Debbie så småningom började tveka kring dessa frågor sa hon aldrig något om detta till de andra i gruppen. Den upplevelsen fick inte plats.

Eventuellt kan det faktum att de organisationer som vi berört här samtliga har så tydliga politiska agendor förklara varför vissa berättelser utesluts. PoMC och Justice for All driver frågor om hårdare tag i rättsväsendet (inte minst kräver de frekventare och snabbare användning av dödsstraffet). TCADP, TADP och AI kräver att dödstraffet ska avskaffas eller åtminstone begränsas. Organisationernas politiska agendor omfattas förvisso av medlemmarna, men eftersom de politiska ambitionerna är så uttalade så måste organisationerna anpassa sina budskap till vad som politiskt gångbart, vilket ibland leder till att de inte kan uttrycka medlemmarnas upplevelser. Det politiska motivet för också med sig att medlemmarnas upplevelser får en politisk potential. Debbies erfarenheter är illustrativa. Eftersom förövarna som mördade hennes dotter var under sjutton, så hade Debbies berättelse en politisk potential, ett exempel på varför vi bör sänka åldersgränsen för dödsstraff. En annan aspekt den politiska potentialen är att det ligger ett intresse för organisationer som PoMC och Justice for all att befästa offerpositionen hos de anhöriga. Dödsstraffet motiveras delvis genom det enorma trauma som mordet för med sig för de anhöriga. Att således kunna visa upp föräldrar som fem, tio och tjugio år efter mordet fortfarande är djupt traumatiserade blir således en politisk poäng. Å andra sidan medför PoMC:s kvarhållande vid traumat att anhöriga som Darlene till slut möts med ett tyst ifrågasättande.

Även om det på ett plan finns klara skillnader mellan Debbies och Darlenes sätt att handskas med traumat som mordet på deras barn förde med sig, så finns det på en analytisk nivå stora likheter. Ingen av dem har lämnat mordet bakom sig. Båda två relaterar till förövarna (både de konkreta förövarna och förövare i allmänhet) på ett sätt som syftar till att traumat inte ska upprepas i framtiden. Till skillnad från Darlene, så relaterar Debbie idag till förövarna på ett sätt som överskrider, eller bryter upp, den ursprungliga definitionen av relationen mellan offer och förövare. Darlene, å andra sidan, relaterar till förövaren på ett sätt som bekräftar den ursprungliga relationen. Man skulle kunna säga att Debbie har funnit en väg tillbaka till

en balans mellan vara-för-sig och vara-för-andra, där 'de andra' omfattar såväl den närmaste omgivningen som ett vidare socialt sammanhang plus förövarna. För Darlene, å andra sidan, återfinns denna balans egentligen bara inom organisationer som PoMC och i ett offentligt samtal om förövare och offer. Nära vänner, utanför den omedelbara familjen, ifrågasätter hennes sätt hålla fast vid sorgen, saknaden och bitterheten. Således beskriver Debbie idag sitt liv som lyckligt medan Darlene konstaterar att hon och hennes familj är kvar på samma ställe som förövaren lämnade dem den fjärde juni 1984. Och hon kräver sin rätt att stanna kvar.

Förhållandet mellan den personliga berättelsen och ett socialt erkännande pekar också på en stor skillnad mellan Debbie och Darlene, å ena sidan, och Lynn å andra sidan. Medan både Debbie och Darlenes sätt att förhålla sig till morderna på sina barn röner socialt erkännande, om än på olika sätt, så har Lynn små möjligheter att få ett sådant erkännande. Även om i stort sett alla texanare i princip är emot att oskyldiga ska avrättas, så möts konkreta anspråk på oskuld ofta med en kylig misstro. Delvis är denna misstro välgrundad eftersom en hel del berättelser om oskuld faktiskt är mycket osannolika. Då dessa osannolika berättelser i sig kan ses som en konsekvens av bristen på socialt erkännande för anhöriga till dödsdömda uppstår en tragisk växelverkan i vilken anhöriga till dödsdömda tvingas formulera berättelser om oskuld vilka ytterligare undergräver även denna möjlighet till erkännande.

Det är omöjligt att förstå Debbies, Lynns och Darlenes upplevelser utan att ta väga in praktikerna kring dödsstraffet i Texas. När staten identifierar vissa mord och vissa förövare som nödvändiga att avrätta, så uppstår en skala utifrån såväl som anhöriga till mordoffer som förövare placeras på. Förövare och offer blir antingen "death qualified" eller inte. För anhöriga till mordoffer innebär detta att mord som inte renderar dödsstraff inte är lika allvarliga som de där död utkrävs. För anhöriga till förövare innebär en dödsdom att deras anhöriga inte bara dömts skyldig till mord utan dessutom funnits ha sådana egenskaper att de aldrig mer kan få tillåtas bli en del av de mänskliga relationernas väv. Även för dem som aldrig kommer i närheten av det lilla gröna avrättningsrummet i Huntsville blir dödsstraffet ett värde mot vilket de egna berättelserna får sitt värde.

Det är i det rummet som Jim Willett arbetade under ungefär tre år. Även om Jim inte är anhörig till ett mordoffer eller en dödsdömd så är hans erfarenheter av mord och dödsstraff likväl intensiva. Även om alla beslut i dödsstraffsfallen var fattade någon annanstans (allt från förövarens beslut att begå mordet till domstolens beslut att skicka avrättningsorden), så var det likväl han som ansvarade för det praktiska genomförandet. Hans berättelse uttrycker ett tydligt obehag över det dödande som avrättningar innebär, att inte lyfta fram detta skulle förneka en viktig del av honom själv. Likväl kan eller vill han inte säga att dödsstraffet är fel, eftersom detta störa balansen till de andra som utgörs av alla hans sociala relationer inom TDCJ. Jims berättelse är därför den enda som är full av mångtydigheter som inte låter sig reduceras till entydighet. Debbie, Lynn och Darlene försöker, på olika sätt, bli aktörer. Jim försöker upphäva eller dölja sitt aktörskap. Debbie, Lynn och Darlene strävar efter att utesluta de mångtydiga. Jim vägrar lämna det mångtydiga. Skillnaderna kan ses som uttryck för samma önskan att återskapa eller bibehålla balansen mellan vara-för-sig och vara-för-andra.

* * *

In en bok om profeterna Jeremia, Esekkel och Jesaja skriver teologen Walter Brueggemann att den pastoral uppgiften för de religiösa ledarna under den judiska exilen i Babylon bestod i att hjälpa det judiska folket att "enter into exile, be in exile and depart from exile" (Brueggemann, 1986:1). Kanske tänkte Hannah Arendt i liknande tankegångar när hon skrev att det enda sättet för judarna att inte låta sig fångas i den hatfyllda relation som Auschwitz gaskamrar skapade mellan den judiska folket och tyskarna var att göra sig fri från den definition av världen som nazisterna skapade. Arendt formulerar detta som att både judarna och tyskarna måste

”leave this territory” (Arendt, 1994:214). Vilka är förutsättningarna för att lämna detta bitterhetens territorium? Utifrån de erfarenheter som beskrivits i den artikeln kan vi tänka oss att en förutsättning är att offrets vara-för-sig och vara-för-andra balanseras även i förhållande till förövaren. Detta betyder inte att offret måste förlåta, eller försonas med, förövaren. Men det betyder att förövaren, på ett eller annat sätt, återinförs i en meningsfull gemenskap som inte i sin helhet definieras av det ursprungliga brottet. Rättsystem och anhörigorganisationer som håller fast vid det ursprungliga brottet och låter offrens aktörskap och meningsskapande definieras utifrån detta brott kommer också hålla kvar dessa offer i ett territorium där möjligheten att gå vidare är ytterst begränsad.

Referenser

- Abney, D. 2001. The Breath of Spring, i Waking to Tears. *Losing a loved one to violence*. Red. T. B. Nelson. New York: Writers Club Press.
- Anderson, K. 2005. *Crime in Texas. Your Complete Guide to the Criminal Justice System*. Austin: The University of Texas Press.
- Arendt, H. 1994. *Essays in Understanding. 1930–1954. Formation, Exile and Totalitarianism*. New York: Schocken Books.
- Brueggemann, 1986. *Hopeful Imagination. Prophetic Voices in Exile*. Fortress Press.
- Christie, N. 2001. Det idealiska offret. I *Det motspänstiga offret*. Red: M. Åkerström och I. Sahlin. Lund: Studentlitteratur.
- Gilmore, M. 1994. *Shot in the Heart*. New York: Anchor Books.
- Herman, J. 1997. *Trauma and Recovery*. New York: Basic Books.
- Igra, L. 2002. *Den tunna hinnan*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jackson, M. 1989. *Paths Towards a Clearing*. Bloomington: Indiana University Press.
- _____. 1998. *Minima Ethnographica. Intersubjectivity and the anthropological project*. Chicago: University of Chicago Press.
- _____. 2002a. *The Politics of Storytelling*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.